

memorii | jurnale

Jan Willem Bos s-a născut în 1954 în Olanda. Este traducător, translator, scriitor, lexicograf și ziarist. A studiat limba și literatura română la Universitatea din Amsterdam și Literatura Comparată la Universitatea din Illinois (SUA). Între 1982 și 1984 a fost lector de neerlandeză la Universitatea din București. A tradus peste 35 de volume (proză, poezie, teatru) din română, printre care *O moarte care nu dovedește nimic* de Anton Holban, *Craii de Curtea-Veche* de Mateiu I. Caragiale și trilogia *Orbitor* a lui Mircea Cărtărescu, primele două volume fiind nominalizate pentru Premiul European pentru Literatură. A publicat în jur de 150 de articole și zece cărți despre România. În 2009, a publicat „*Verdacht*“: *Mijn Securitedossier*, care a apărut în 2013 în română la Editura Trei ca „*Suspect*“: *Dosarul meu de la Securitate* (traducere din neerlandeză de Alexa Stoicescu). În 2011, i-a apărut *Mijn Roemenië* („România mea“), publicată într-o serie de „declarații literare de dragoste“. A publicat un *Dicționar juridic și economic neerlandez–român și român–neerlandez* (ediția a II-a, 2012), este coautorul *Marelui dicționar neerlandez–român* (ediția a II-a, 2014) și autorul *Marelui dicționar român–neerlandez* (2010). În 2018, a fost decorat de președintele României cu ordinul „Meritul Cultural“ în grad de mare ofițer. În 2019 a primit premiul Martinus Nijhoff pentru traduceri, cel mai important premiu pentru traducere literară din Olanda.

JAN WILLEM BOS

DE LA RIN
LA DUNĂRE
ȘI ÎNAPOI

AUTOBIOGRAFIA MEA
ROMÂNEASCĂ

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Redactor: Alexandra Furnea
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Cristina Jelescu
DTP: Florina Vasiliu, Veronica Dinu

Tipărit la Artprint

© HUMANITAS, 2022

Drepturile de publicare pentru prezenta ediție au fost obținute prin intermediul Agenției Literare Livia Stoia.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Bos, Jan Willem

De la Rin la Dunăre – și înapoi: autobiografia mea românească /

Jan Willem Bos. – București: Humanitas, 2022

Conține bibliografie

ISBN 978-973-50-7555-2

821.135.1

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021.408.83.50, fax 021.408.83.51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0723.684.194

Pentru Cornelia și Laura

Cuprins

<i>Mulțumiri</i>	9
I. Introducere	11
II. Recunoașterea (1974).	15
III. Anii cei buni (1974-1978)	29
IV. La specializare (1978-1979)	54
V. Îndepărtarea (1979-1980)	78
VI. America (1980-1982)	88
VII. Întoarcerea (1982-1984)	104
VIII. Anii cumpliți (1984-1989)	133
IX. Țara scufundată (1989)	151
X. Un nou început	167
XI. Azil după '89.	180
XII. Relații noi	195
XIII. Locul unde se agață harta	209
XIV. Noi provocări	222
XV. Go-Bos	234
XVI. Fotbal și Mircea Dinescu.	242
XVII. Fiul jelit	251
XVIII. Scriitorul suspect	260
XIX. Interpret fără azilanți.	272
XX. Traducător literar	294
XXI. Rădăcinile ficei mele	321
XXII. Celălalt stat românesc.	330
XXIII. Acolade și rămas-bun	340
XXIV. În loc de concluzie.	349
<i>Bibliografie selectivă</i>	361

Mulțumiri

Vreau să le mulțumesc Alexei Stoicescu, Lilianei Alexandrescu și Andei Dragomir, pentru interesul arătat textelor mele. Alexa a avut și bunăvoința să corecteze manuscrisul acestei cărți.

Cornelia a citit mai multe versiuni ale autobiografiei, și privirea ei critică m-a ajutat mult să îmbunătățesc textul.

Le mulțumesc și lui Charlotte van Rooden și lui Steinar Lone, care au avut amabilitatea să citească manuscrisul și au oferit o serie de sugestii pentru îmbunătățirea lui.

De asemenea, aș vrea să aduc mulțumiri Asociației Identitate Culturală Contemporană și reprezentantului acesteia, domnul Florin C. Pîrlea, pentru tot sprijinul acordat.

Introducere

Mă tot întreb ce imagine aş putea alege care să rezume mai bine experienţa mea românească.

Poate că este acea zi de august când, după 40 de ore de mers cu trenul, am ajuns într-un Bucureşti topit, redus la o toropeală care încetase să mai fie relaxantă. Era prin anii '70, în toiul verii, o zi caniculară. Puţinele autobuze care se găseau în faţa Gării de Nord parcă aveau roţile scufundate în asfaltul moale. Taxatoarele năduşite dormeau cu capul pe braţe şi se lăsau cu greu convinse să rupă câte un bilet. Autobuzul în care m-am urcat se târa fără tragere de inimă prin oraş, până în Berceni, unde speram că mă mai aşteaptă Doru ca să mergem la mare. Nu l-am găsit acasă. Pierduse speranţa că voi mai apărea şi plecase cu un vecin, ca să scape de infernul vărativ bucureştean. Tatăl lui Doru m-a primit bucuros şi mi-a făcut o omletă impresionantă. Stând în bucătărie şi povestind despre călătorie, am aruncat o privire pe calendar. Era 11 august. Ziua mea de naştere.

Sau poate că este a doua noapte pe care am petrecut-o pe teritoriul României, după o şedere banală la un hotel din Arad. Am ajuns pe jos în satul Şelimbăr, lângă Sibiu, unde am trăit pentru prima dată experienţa ospitalităţii româneşti, care m-a copleşit. Sau poate că e totuşi momentul-cheie al Revoluţiei, când am anunţat în faţa Ambasadei României din Haga – desul de isteric, recunosc – că a căzut regimul comunist.

Ori poate că imaginea cea mai grăitoare, care nu m-a părăsit niciodată, este cea a unui rămas-bun care s-a petrecut

în primăvara anului 1979, când, după o ședere de nouă luni în București, m-am despărțit de Leonid Dimov. Poetul îmi pregătise două cadouri: o scoarță oltenească și un exemplar al revistei *Era socialistă*. Am recepționat clar mesajul. Fiecare din aceste cadouri simboliza o altă Românie, pe de o parte cea eternă și valoroasă, pe de alta cea efemeră, ostilă. Ele coexistau, uneori se și amestecau sau se suprapuneau, dar nu trebuiau confundate niciodată. Sper că munca și realizările mele au respectat mesajul pe care mi l-a transmis scriitorul.

Așternând toate aceste clipe pe hârtie, îmi dau seama că, de fapt, imaginile relevante sunt prea multe. Recente, vechi, personale, generale, împărtășite, trăite de unul singur, în calitate de student, lector, cititor, traducător, călător, translator sau ghid turistic... Relația mea cu România are o vechime de peste 45 de ani – 15 ani cu România comunistă, 30 de ani cu România postrevoluționară, în tranziție, aflată în căutarea unui alt destin. Anii trăiți sub dictatura comunistă coincid cu perioada mea de formare, de explorare; cu tinerețea mea. Se spune că patria noastră spirituală este țara în care creștem, iar eu am crescut, cel puțin parțial, în România.

Fără exagerare pot afirma că România – țara și oamenii – mi-a modelat întreaga existență, atât pe plan profesional, cât și pe plan personal. Activitățile mele profesionale sunt, în marea lor majoritate, legate de România, de limba română, de cultura, istoria, literatura, chiar și de politica țării. Și de români cu diferite profesii și din diverse categorii sociale. În calitatea mea de interpret am tradus pentru intelectuali și oameni fără carte, pentru președinți și infractori, pentru oameni de cultură și oameni de afaceri. Am vizitat România de zeci de ori și am cutreierat toată țara, singur, cu Doru, cu Cornelia și cu Laura, cu poliția și cu Ministerul Public. Și, inevitabil, viața mea personală s-a românizat, prin căsătorie, prin prietenii, prin cunoștințe. Multe dintre experiențele și aventurile mele românești,

cu toate bucuriile și frustrările pe care le-au creat, le-am împărtășit deja în scris în diferite ziare și reviste olandeze, dar nu prea frecvent în limba română. Am scris despre politică, istorie, cultură, literatură, societate, obiceiuri, dar și pur și simplu despre oameni și locuri. O carte și câteva articole mi-au fost traduse, însă am scris puține articole direct în această limbă. De-a lungul anilor am dat și zeci de interviuri în română, verbal sau în scris, mai lungi sau mai scurte, mai profunde sau mai superficiale. În general, temele acestor interviuri erau munca mea de traducător și aspectele interesante legate de această activitate. Dar multe alte elemente care constituie biografia mea românească nu și-au găsit un loc corespunzător în cadrul acestor texte.

Am ajuns acum la o vârstă la care simt dorința să sistematizez tot ce am scris sau povestit despre România. În anul 2017, ca participant la ediția a cincea a Festivalului Internațional de Literatură și Traducere FILIT, am fost invitat să țin o conferință la Facultatea de Informatică din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Ideea era să vorbesc în fața unui public compus din reprezentanții mai multor facultăți, studenți și alte persoane interesate. Pregătisem o prelegere despre traducerile literare din limba neerlandeză¹ în română și din română în neerlandeză, combinând două conferințe pe care le ținusem în Olanda. Cu puțin timp înainte de ziua respectivă, am aflat că, de fapt, la eveniment vor participa doar studenții de la informatică, pe care nu am vrut

---

1. În România s-a folosit și se mai folosește sintagma „limba olandeză”. În anii '80, Olanda și Flandra au făcut în mod oficial o unire lingvistică și de atunci nu mai vorbim despre limba flamandă și limba olandeză, ci despre limba neerlandeză. Francezii s-au obișnuit între timp cu „néerlandais”, italienii folosesc și ei, măcar oficial, „lingua neerlandese”. Catedra din cadrul Universității din București unde se studiază limba se numește acum „Secția de Neerlandeză”. Pentru a evita orice confuzie, am folosit peste tot „limba neerlandeză”.

să-i chinui cu un asemenea subiect. M-am hotărât să le povestesc pur și simplu din experiențele mele românești întinse pe atâția ani, străbătând timpul până la tinerețea bunicilor lor. Mi-am dat seama că istorisirile mele izbutiseră să stârnească interesul acestor tineri. Astfel a prins contur ideea că strângerea la un loc a acestor întâmplări ar putea constitui o autobiografie, care nu are cum să nu fie românească, în care sper să pot să ofer un răspuns și acelor întrebări care nu mi-au fost puse niciodată, în nici un interviu. Cartea a fost scrisă direct în limba română, însă câteva capitole și fragmente au fost preluate sau adaptate după traduceri ale articolelor mele făcute de alții. Am folosit multe dintre textele mele mai vechi în acest volum. Alte pățanii însă le-am descris aici pentru prima dată. Luate împreună, aceste scrieri constituie o viață de om, care, printr-un șir de coincidențe, este legată de o țară care, în toți acești ani, a fost pentru mine o preocupare zilnică. Am scris această autobiografie cu un profund sentiment de nostalgie care mi-a umplut, nu o dată, ochii de lacrimi. „45 de ani!“, îmi spun, și nu îmi vine să cred că a trecut atât de mult timp de când a început relația mea cu România. Mă consider fericit că pot să privesc în urmă cu dor, cu bucurie și cu dragoste.

II

Recunoașterea

(1974)

Povestea începe în toamna anului 1973, cu o notă slabă pe care am luat-o la primul examen – la matematică –, pe care l-am susținut în calitate de proaspăt student la Universitatea din Amsterdam. După o lungă chibzuință, mă înscriesem la Geografie Fizică. Obținusem diploma de bacalaureat, dar nu eram un elev strălucit și recunosc că mi-am irosit tinerețea jucând baschet. Nici în acest domeniu nu am excelat, pentru că talentul meu nu s-a ridicat la nivelul pasiunii, și nici faptul că nu am decât 1,70 înălțime nu m-a ajutat să mă remarc în acest sport, pe care, de altfel, l-am practicat până după vârsta de 50 de ani.

Rezultatul lipsei de atenție acordată școlii a fost că am rămas repetent în clasa a IV-a (a X-a conform învățământului românesc). Situația a fost îndulcită puțin de faptul că am găsit scuza perfectă: din cei 24 de adolescenți neserioși din clasă, o treime am urmat această cale a repetenției, ceea ce i-a provocat directorului școlii o criză de nervi acută. După aceea m-am cumișit. Știam că era totuși cazul să absolv liceul, așa că am terminat cursurile cu o mică întârziere, dar cu o medie destul de bună, din care reieșea o predilecție pentru latura umanistă, chiar dacă studiasem „beta“, sistem care se apropie mai degrabă de profilul real în România.

Nu aveam o viziune clară despre viitorul meu, dar nutream totuși ambiția să-mi continui educația. Ca să mă orientez mai bine, am participat la Zilele Porților Deschise, un eveniment organizat de Universitatea din Amsterdam. M-am gândit

serios să studiez limba și literatura rusă sau una dintre celelalte limbi slave. Mesajul membrilor departamentului de slavistică a fost însă extrem de descurajant: noi educăm pentru șomaj, pentru că prea puțini dintre absolvenții noștri își găsesc locuri de muncă în acest domeniu, și atunci sunt obligați să se orienteze către altă meserie după terminarea facultății. Mult mai atrăgătoare era cealaltă facultate care mă tenta: Geografia Fizică, care era total diferită de Geografia Socială și părea un compromis interesant și promițător pentru un absolvent care se descurca cât de cât în domeniul științelor exacte fără să aibă stofă de matematician și fizician. Așa că m-am înscris acolo, împreună cu colegul meu de bancă, Steven, căruia i s-a părut bună ideea mea.¹

Primele luni de studii au constat într-o introducere în subiecte interesante precum geologia, unde studiam diferite roci și pietre cu lupa, cartografia, climatologia și altele, dar aveam parte de multă – prea multă – matematică, fizică și chimie, materii de care sperasem să scap. Așa încât mi-am dat seama destul de repede, o convingere întărită de prima notă catastrofală la algebră, că geografia fizică nu era de mine. Mi-a părut rău să părăsesc acea facultate, unde mă integrasem bine în grupa de 30 de studenți – mai toți băieți – și unde erau predate și multe subiecte care m-ar fi putut pasiona.

Confruntat cu acest eșec, a trebuit să pun în aplicare planul B, care încă nu exista. Varianta cu limba rusă – sau sârbo-croată, italiană, spaniolă, polonă – nu mai era posibilă, deoarece toate programele de studiu dedicate limbilor care nu erau predate la liceu ofereau doar în primele luni cursuri intensive de învățare a limbii respective, pe care nu mai aveam cum să le recuperez. Cele trei limbi care erau materii de studiu la liceu

---

1. Steven a absolvit facultatea de Geografie Fizică și a lucrat ani de zile în domeniu. A murit tragic, la vârsta de 40 de ani, într-un accident aviatic în Camerun.

– engleză, franceză, germană – nu mă tentau pentru că nu mă vedeam profesor în ciclul liceal și nu credeam că am șanse la o altă carieră cu o astfel de pregătire. În același timp, nu mă atrăgeau limbile care mi se păreau, pe vremea aceea, prea exotice, precum coreeana, araba sau swahili. Fiindcă eram într-o situație dificilă, m-am prezentat totuși la catedra de engleză, unde mi s-a spus că nu mai sunt locuri la Universitatea din Amsterdam, dar dacă totuși insistam să mă înscriu în mijlocul anului academic – o idee considerată neinspirată –, aș putea să mă mut la Universitatea din Maastricht, la 200 km de casă...

Am luat în mână ghidul Facultății de Litere de la Universitatea din Amsterdam și am început să-l răsfoiesc, căutând inspirație. Atunci am descoperit că în cadrul catedrei de franceză se ofereau și cursuri de alte limbi romanice, adică de limba occitană și... limba română. Recunosc că nu conștientizasem adevărul de netăgăduit că limba română este o limbă neolatina, dar se deschidea o perspectivă. Poate acolo mai era loc pentru un geograf ratat.

Îmi puteam permite să încerc o variantă originală, pentru că bursa mea era valabilă până la sfârșitul anului academic, cu condiția să rămân înscris la universitate, așadar aveam timp să mă orientez. Conta și faptul că nu aveam cheltuieli mari, deoarece încă locuiam cu mama.

Am crescut în Amsterdam-Zuid, nu departe de sala de concerte Concertgebouw și de muzeele Rijksmuseum și Van Gogh. Astăzi este unul din cartierele cele mai căutate și scumpe din oraș, dar locuința noastră, în care stăteam cu chirie, nu era luxoasă. Când am împlinit trei ani, ne-am mutat în casa în care s-au stabilit bunicii mei în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Doar bunica mai locuia acolo atunci.

Mama lucrase mulți ani ca asistentă medicală. Ulterior, până la pensionare, a ocupat o funcție administrativă în cadrul unuia din cele mai vechi spitale din Amsterdam, Binnengasthuis. O

chema Johanna Willemina, zisă Jopie sau Jo, și m-a numit după ea, îndeplinind astfel dorința tatălui meu.

Tata, Gerrit Bos, zis Ger, mai fusese căsătorit înainte de a o cunoaște pe mama, o primă căsătorie din care s-au născut patru copii. Avusese o carieră spectaculoasă, deși se trăgea dintr-o familie modestă de florari din estul Olandei. Abia la vârsta de 18 ani a început liceul, pe care l-a terminat într-un timp foarte scurt, datorită faptului că nu făcea decât materiile umaniste de care avea nevoie pentru învățământul superior pe care intenționa să-l urmeze, și anume Facultatea de Teologie (protestantă) din Utrecht. După numirea ca pastor, a slujit în diferite biserici, inclusiv în biserica din Haga care era frecventată de familia regală. În timpul războiului, a lucrat, tot ca pastor, în cadrul Penitenciarului din Scheveningen, un oraș lipit de Haga, unde erau închiși mulți membri ai rezistenței olandeze. Tatălui meu îi revenea sarcina să le comunice deținuților politici sentința la moarte la care fuseseră condamnați de autoritățile naziste și apoi îi însoțea pe ultimul lor drum de la penitenciar până în dune, unde îi aștepta plutonul de execuție. Fratele meu vitreg Wim își amintea că, pe când avea el în jur de 15 ani, tatăl nostru a izbucnit în lacrimi într-o seară la masă, copleșit de emoții, gândindu-se la unul dintre mulții condamnați pe care încerca să-i consoleze și care, în ultima sa noapte pe pământ, a plâns pe umărul pastorului spunând: „Nu am să mai pot să-mi duc fetița la culcare niciodată...”

Experiențele din timpul războiului i-au provocat tatălui meu o profundă criză de credință. În acest context, confruntat în același timp cu destrămarea primei căsătorii, și-a abandonat vocația și s-a reprofilat în domeniul psihologiei. A cunoscut-o pe mama, care era cu 12 ani mai tânără decât el, în timpul unei prelegeri. Din căsătoria lor ne-am născut eu și fratele meu Gerrit Jan, care a venit pe lume cu 14 luni înaintea mea. La scurt timp după, tatăl meu s-a îmbolnăvit. A murit